

JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „TOŻSAMOŚĆ I KOMUNIKACJA”

8-9 VI 2009 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyła się konferencja naukowa zatytułowana *Tożsamość i komunikacja*, zorganizowana przez Katedrę Socjologii Kultury (Instytut Socjologii na Wydziale Nauk Społecznych KUL). Okazją do spotkania środowisk naukowych zainteresowanych problematyką tożsamości kształtowanej w procesach komunikacji był jubileusz 25-lecia istnienia Katedry Socjologii Kultury, kierowanej przez prof. dra hab. Leona Dyczewskiego OFMConv, od jej utworzenia w 1984 roku.

Otwarcia konferencji dokonał prorektor KUL ks. prof. dr hab. Sławomir Nowosad, podkreślając teologiczne i filozoficzne korzenie komunikacji. Dziekan Wydziału Nauk Społecznych prof. dr hab. Andrzej Sękowski wyakcentował interdyscyplinarność pojęcia komunikacji. Dyrektor Instytutu Socjologii, ks. dr hab. Stanisław Fel, przybliżył osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Katedry Socjologii Kultury. Marszałek Województwa Lubelskiego, dr Krzysztof Grabczuk, podkreślił zaangażowanie Katedry Socjologii Kultury w plany rozwojowe województwa lubelskiego. Prof. Dyczewski przypomniał historię powstania Katedry Socjologii Kultury, piątej w momencie powołania tego typu jednostki dydaktyczno-badawczej w polskich uniwersytetach. W badaniach nad kulturą Katedra od początku swojego istnienia przyjmuje tezę, że to kultura decyduje o wszystkim, także o tempie, jakości i stabilności rozwoju gospodarki, o solidarności międzyludzkiej i pokoju. Szczególną uwagę badawczą w swojej działalności naukowej pracownicy Katedry kierują na wartości, które są rdzeniem każdej kultury i decydują o jej jakości, oraz na zjawisku tożsamości jednostek, zbiorowości, instytucji, na mechanizmach jej kształtowania i zmiany. Prof. Dyczewski podziękował wszystkim, którzy wspierali działalność Katedry i podejmowali współpracę z nią, przyczyniając się do lepszego poznawania życia społecznego w dziedzinie kultury.

Temat konferencji zaprezentowany został szeroko i wieloaspektowo. Dwudniowe obrady podzielono na dwie sesje plenarne poranne i dwie popołudniowe. Po każdej sesji plenarnej odbywały się one w dwunastu grupach tematycznych. W sprawozdaniu ograniczam się tylko do krótkiej prezentacji sesji plenarnych.

Pierwszą sesję plenarną otworzył prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz (UwB) referatem *Dialog tożsamościowy człowieka w warunkach wielokulturowości*. Stwierdził, że warunki wielokulturowości powodują powstanie różnych postaw: od etnocentryzmu, ideologizacji własnego narodu i megalomanii do poprawności i równoważności kultur. Tożsamość jest komunikowana pomiędzy najbliższymi, najczęściej kontaktują-

cymi się jednostkami. Współcześnie wielu nieobca jest „tyrania sukcesu”, którą można określić słowami: nie odnosisz sukcesu – jesteś nikim, żyjesz w niespełnieniu. Celem uniknięcia skrajnych postaw prelegent proponuje dialog i tolerancję jako metodę radzenia sobie w sytuacji wielokulturowości. Według niego każdy powinien postawić sobie pytanie: „Co ja mógłbym uczynić, żeby zrozumieć i poznać *innego*?”. Podkreślił, że badanie tożsamości to badanie procesu, a nie stanu – w tym pomocna jest socjologia rozumiejąca i symboliczny interakcjonizm.

Prof. dr hab. Tadeusz Paleczny (UJ – *Komunikacja międzykulturowa w globalizującym się świecie: główne tendencje przemian*) tożsamość potraktował jako system operacyjny, odnosząc terminologię tożsamości do współczesnego języka technologii komputerowych. Podkreślił, że całość komunikacji współczesnej to komunikacja międzykulturowa, a komunikowanie masowe i określenia, takie jak „epoka Guttenberga”, czy „globalna wioska McLuhana” należą do przeszłości. Komunikacja międzykulturowa w procesach globalizacji podlega wielu przemianom. Prelegent wyakcentował dokonujące się procesy indywidualizacji, personalizacji i subiektywizacji. Subiektywizację wyznacza usytuowanie kulturowe czynników strukturalnych (np. pochodzenie etniczne, rasowe, wyznawana religia, prestiż, status, pozycja społeczna jednostek) oraz ich dekompozycja na poziomie tożsamości i osobistych preferencji jednostek. Kolejną tendencją przemian w komunikacji międzykulturowej, o której mówił referent, jest płynność, czyli dekompozycja dotychczasowych schematów komunikacji i ich zmienność, co ostatecznie powoduje, że komunikacja międzykulturowa staje się coraz bardziej wielowariantowa, alternatywna, o wzrastającym charakterze natężenia i częstotliwości interakcji interpersonalnych.

Prof. dr hab. Jerzy Mikułowski-Pomorski (UE w Krakowie – *Media a tożsamość obywatelska*) podkreślił, że media odgrywają rolę autorów i propagatorów projektów tożsamościowych, stąd powinny być „planowo konserwatywne” (wiarygodne są wtedy gdy potwierdzają to co wiemy, gdy kontynuują tradycje, mają swój profil) oraz zachowywać równowagę przekazu. Kształtują wtedy tożsamość obywatelską i indywidualną, dostarczają treści do interpretowania siebie i innych oraz idei (wyraźnie można zauważać te procesy na przykładzie telewizyjnych seriali). Tworzenie się tożsamości jednostki dokonuje się w relacji do innych ludzi, w procesie interaktywnej komunikacji. Tożsamość kształtuje się w procesie negocjowania w układzie: własna biografia – tradycja – zgeneralizowani inni. Tożsamość potraktowana tutaj została jako „wiązka narracji”, ważne są zwłaszcza te narracje, które funkcjonują na płaszczyznach życia, przyczyniając się do ciągłości biograficznej jednostek.

Pierwszą sesję zakończył dr hab. Mirosław Piotrowski, prof. KUL wystąpieniem *Tożsamość polskiego parlamentarzysty w kontekście międzynarodowym*. Przybliżył istniejący spór wśród polskich eurodeputowanych, dzielących się na mniej lub bardziej radykalizowanych obrońców europejskości. Parlamentarzyści UE stoją przed wyborem między tożsamością narodową i tożsamością europejską. Polscy parlamentarzyści utworzyli – jako jedyni – Frakcję Polską, nieco wbrew narzucanej idei, że wszyscy europarlamentarzyści powinni zapomnieć, z jakiego kraju zostali wybrani. Postawił pytanie o istotę europejskiego modelu tożsamości, o miejsce patriotyzmu, tradycji i tożsamości narodowej.

Popołudniową sesję plenarną rozpoczął dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ referatem pt. *Tożsamość w przestrzeni międzykulturowej*. Podkreślił, że studia międzykulturowe stają się studiami interakcji uczestniczących w nich podmiotów. W społeczeństwach informacyjnych mamy do czynienia z poszerzaniem przestrzeni kulturowych na skutek eksplozji informacji, treści, wiedzy, wytworów kulturowych i wartości. Tożsamość w przestrzeni międzykulturowej w dobie cywilizacji medialnej i narastających procesów globalizacji to zagadnienie o ogromnym znaczeniu kulturowym, psychologicznym, edukacyjnym i politycznym. Ze względu na nakładające się przestrzenie poszczególnych kultur i intensywny proces ich interakcji tożsamość przestaje być regułą ich reprodukcji, a przejmuje funkcje integrujące osobowy, podmiotowy wymiar człowieka w realiach mobilności treści i wzorów kultury.

Prof. dr hab. Irena Bukowska-Floreńska (UŚ – *Tożsamość społeczno-kulturowa w refleksji etnologa/antropologa kulturowego*) jako etnolog/antropolog kulturowy wskazała na źródła tożsamości, którymi są: kultura materialna, społeczna i duchowa konkretnej grupy, wspólnoty regionalnej czy etnicznej. Najbardziej odczuwana i ujawniana zewnętrznie jest tożsamość miejsca obok równie ważnych tożsamości rodzinnej, sąsiedzkiej, egzystencjalnej, religijnej i obyczajowej. Z tożsamością miejsca silnie związana jest tożsamość oparta na pamięci o przeszłości historycznej.

Prof. dr hab. Marek Szczepański (UŚ), dr Anna Śliz (UO – *Tożsamość w procesie metropolizacji*) rozróżnili tożsamość miasta (tożsamość przestrzeni) i tożsamość metropolii (tożsamość miejsca). W obliczu procesu metropolizacji ukonstytuowała się klasa metropolitalna (elita) i ludzie peryferii (jednostki zbędne). Elity metropolitalne mają charakter ahistoryczny i alokalny. Klasa ta nie jest powiązana z określonym terytorium, ale logiką współczesnego świata, który jest światem płynności i przepływów. Ludzie peryferii wypchnięci poza centrum tworzą przestrzeń miejsc, zakotwiczeni są w lokalnych społecznościach, kulturze, tradycji i historii.

Pierwszy dzień konferencji kończyła dyskusja panelowa na temat *Tożsamość w erze globalizacji*, a wprowadzenia do niej dokonali: prof. dr hab. Jacek Sobczak (UAM), dr Robert Szwed (KUL) i dr Małgorzata Gruchoła (KUL). Prof. Sobczak, wskazując na propagowanie idei narodu europejskiego i tożsamości europejskiej, podawał te idee w wątpliwość, ponieważ nie ma wspólnego języka, nie ma wspólnej religii, nie udają się wspólne pomysły prawne, pojawia się coraz więcej sytuacji konfliktowych. Należałoby też wypracować inną koncepcję narodu, bo obecnie nam znana do tych idei nie pasuje. Dr Szwed zaznaczył, że tożsamości się nie zastępują, a zatem jeżeli rozwinęłaby się tożsamość europejska, to mogłyby zagać tożsamości narodowe. Byłoby to duże zubożenie Europy. Dr Gruchoła ukazała występowanie ogromnej różnorodności tożsamości w Europie. Głosy z sali wskazywały na różnorodne kryteria – aspekty tożsamości oraz na rolę pamięci w jej kształtowaniu.

W drugim dniu konferencji sesję poranną otworzył prof. dr hab. Jerzy Jastrzębski (UWr) referatem *Tożsamość a formy pamięci zbiorowej (komunikatywna, „medialna”, kulturowa)*. Wskazał, że pamięć jest fundamentem tożsamości i jej tworzywem. Tożsamość człowieka zakorzeniona jest w przeszłości. Wymienił trzy formy pamięci zbiorowych: komunikatywną, kulturową i tworzoną przez media. Pamięć komunikatywna obejmuje wspomnienia dotyczące najbliższej przeszłości, którymi jednostka dzieli się ze współczesnymi. Treścią tej pamięci jest doświadczanie historii w ramach

jednostkowej biografii. Pamięć kulturowa jest zorientowana na utrwalone punkty w przeszłości, wydarzenia i postacie. Trzecią formę pamięci zbiorowej autor definiuje jako typ pamięci tworzonej przez media. Cechuje ją nietrwałość i niedokładność. Natłok medialnych komunikatów nie pozostawia czasu odbiorcy na ich sprawdzanie, hierarchizację, interpretację, przeżywanie i utrwalanie. Prof. dr hab. Marek Latoszek (UM w Gdańsku – *Solidarność – radzenie sobie z tożsamościami: codzienną i historiozoficzną*) ukazał skomplikowane dziedzictwo społeczno-kulturowe związane z powstaniem i działalnością ruchu społecznego, jakim była w latach osiemdziesiątych minionego wieku „Solidarność”. Prof. dr hab. Alla Kyrydon (Kijowski Uniwersytet Międzynarodowy – *Sytuacja religijna w nowoczesnej Ukrainie: aspekt tożsamościowo-identyfikacyjny*) wymieniła kilka poziomów identyfikacji obywateli na Ukrainie: na pierwszym poziomie identyfikacja lokalna, na drugim – narodowa, na trzecim – makroregionalna. Autorka wymieniła kilka cech identyfikujących i dzielących społeczeństwo ukraińskie: pasywność społeczna, paternalizm, ignorowanie norm prawnych, istnienie w strukturach władzy różnych ideologii, żądań i interesów. Prof. dr hab. Leon Dyczewski (KUL – *Wkład społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej w tożsamość Europy*) uzasadniał, że przyjęty model wielonarodowości i wielokulturowości przez Unię Europejską pozwala rozwijać państwom Europy Środkowo-Wschodniej, których jest 10 (na 27 wszystkich państw UE), swoje właściwości kulturowe. A do tych właściwości – cech zaliczył: wysoki odsetek ludności zatrudnionej w rolnictwie, wielkie umiłowanie wolności, bo przez długie okresy społeczeństwa te nie miały swojej państwowości, silne tożsamości kulturowe i duża ich różnorodność, bo nie mając swojej państwowości, dzięki kulturze przetrwały, umiejętność łączenia kultury lokalnej z kulturą narodową, żywa religijność i duże zróżnicowanie religijne, silne poczucie solidarności, żywa więź rodzinna, otwartość na inne kultury, silne przeżycie cierpienia indywidualnego i społecznego, szczególnie wywołanego działaniami II wojny światowej.

Sesję popołudniową rozpoczął dr hab. Michał Gajlewicz (UW – *Tożsamość zbiorowa a zasada koncentracji*). Przypomniał o trzech elementach należących do sfery informacyjnej i komunikacyjnej, cementujących tożsamość zbiorową. Należą do nich: język, tradycja i wytwory kultury. Wymienione elementy przyswajane są przez jednostki w mniej lub bardziej przymusowy sposób. Zgodnie z zasadą koncentracji istnieje dysproporcja pomiędzy liczbą zgromadzonych elementów kultury a możliwością ich przyswojenia przez pojedynczego człowieka. Dr hab. Kazimierz Wolny-Zmorzynski prof. UJ (*Ikoniczna informacja. Fotografia prasowa na przełomie XX i XXI wiek*) wskazał, że fotografia i przekazywanie informacji za pomocą prezentacji wizualnych są sposobem porozumiewania się między ludźmi, a także sposobem myślenia o rzeczywistości. Zaproponował fenomenologiczny sposób odczytania fotografii (potraktowanie jej jako fenomenu). Dr hab. Jacek Dąbała prof. KUL (ostatni referat sesji – *Ezopowa tożsamość dziennikarstwa*) postawił tezę, że tożsamość dziennikarstwa można opisywać „językiem ezopowym”, w którym treści nie są wyrażone bezpośrednio, lecz ukryte pod osłoną alegorii, symboli lub wieloznacznych fabuł. W wytworach pracy dziennikarzy spotykamy się z niepełnością komunikatów – przesłaniem niewypowiedzianą, zawierającą zawołowane informacje i treści podawane nie wprost.

W programie konferencji sesjom plenarnym towarzyszyły obrady w grupach tematycznych: Tożsamość – nowoczesność; Tożsamość – media; Tożsamość – (e)migracje; Tożsamość – Internet; Tożsamość – kultura; Rodzaje tożsamości: religijna, mniejszości, narodowa, etniczna; Tożsamość – pamięć; Tożsamość – instytucje życia społecznego; Czynniki kształtowania tożsamości; Tożsamość – komunikacja.

Podsumowania konferencji w kilku wątkach dokonał prof. Dyczewski. Prezentowane referaty i głosy w dyskusji ukazały, że tożsamość jest zjawiskiem wieloaspektowym, przedmiotem badań i analiz wielu dyscyplin naukowych. Dotychczasowe badania i publikacje koncentrują się przede wszystkim na tożsamości jednostki w jej różnych aspektach, w mniejszym zakresie na tożsamości zbiorowości. Wykorzystując koncepcje Pierre'a Bourdieu można powiedzieć, że tożsamość jednostki jest wynikiem przemocy symbolicznej, dawniej głównie rodziny i środowiska lokalnego, dzisiaj coraz bardziej mediów i kultury popularnej. Oferują one jednostkom ogromną różnorodność treści i form. Ich wpływ możemy osłabiać poprzez indywidualne, świadome i krytyczne wybory. A zatem dzisiaj kształtowana tożsamość może mieć charakter negocjowanej tożsamości, konstruowanej przez jednostkę na bazie dyskusji i autorefleksji. Biorąc pod uwagę bardziej zróżnicowany świat, ogromną różnorodność i przepływowość treści oraz form, wielkie migracje przestrzenne i społeczne ludności, coraz trudniej jest określić tożsamość jakiejś dużej zbiorowości, podać jej elementy konstytutywne przez ogół przyjmowane, jej wymiary i uwarunkowania. To dobry temat na przyszłościową, najbliższą konferencję.